

Vrednotenje družbenih investicij

Lidija Kegljevič Zagorc

Stia NGI d.o.o., Novo mesto, Slovenija

lidija@stia.si

Povzetek

Globalizacija in družbeni razvoj spreminjata obstoječe norme in merila tudi na področju presoje učinkovitosti investicij. Zaradi naraščajoče kompleksnosti družbenih problemov je potrebno k reševanju le teh pristopiti interdisciplinarno in holistično. Še posebej je takšen pristop nujen v primeru družbenih investicij, katerih cilj je trajnostni razvoj. Trajnostni cilji niso zgolj družbeno ekonomski cilji ampak konsenz ciljev različnih družbenih skupin. Z razvojem družbe se družbeno ekonomsko okolje spreminja, zato družbene investicije zahtevajo odločitvene modele, ki temeljijo na sodobnih večdimenzionalnih modelih odločanja, s katerimi je možno v presojo enakovredno vključiti vse vidike trajnostnega razvoja ter zagotoviti transparentnost in družbeno participacijo.

Ključne besede: trajnostni razvoj, družbene investicije, večdimenzionalno odločanje

Summary

Globalization and social development changes the existing standards and the criteria for assessing the efficiency of investments. Due to the increasing complexity of social problems it is necessary to resolve the problems with using a multi-disciplinary and holistical approach. In particular such approach is necessary in the case of social investments which aimed is sustainable development. Sustainability goals are not only socio-economic objectives but consensus objectives of different social groups. With social development the socio-economic environment is changeing, and require a diferent social investment decision models based on modern Multi-Criteria Evaluation, through which it is possible to equivalent integrate all aspects of sustainable development and ensure the transparency and social participation.

Key words: Sustainable development, Public investments, Multi-Criteria evaluation

1 UVOD

Globalizacija in družbeni razvoj sta vplivala na percepcijo družbenega dogajanja ter posledično na način obravnave vse bolj kompleksnih družbenih vprašanj med katera se uvrščajo investicije, katerih cilj je trajnostni razvoj. Vendar pa se v praksi odločanje o tovrstnih investicijah še vedno izvaja z uporabo obstoječih odločitvenih modelov in praks, ki so običajno obremenjeni z veliko birokracije, zaradi katere so ti postopki togi, dolgotrajni in ne-transparentni.

Za sodobno družbo je značilna participacija, transparentnost, kompleksnost, dinamičnost in hitro prilagajanje, kar ne sovпада s togimi modeli vodenja, upravljanja in odločanja. Takšno družbeno okolje ima značilnosti postnormalne znanosti, ko se odločamo na podlagi nepreverjenih dejstev in vrednosti ter nepopolnih informacij, ob zavedanju in sprejemanju tveganj. Postnormalna znanost zaradi svojih značilnosti zahteva pluralno odločanje znotraj interdisciplinarnih skupin strokovnjakov ter relevantnih družbenih skupin. Nepravilne odločitve privedejo do negativnih posledic, zato odločitve, ki niso usklajene z okoljskimi in družbenimi potrebami ne vodijo k želenim rezultatom.

Družbene investicije se ravno zaradi svoje vpetosti med različne družbene skupine razlikujejo od zasebnih investicij. S tem se odločanje na področju družbenih investicij vse bolj oddaljuje od ekonomskih modelov za presojanje investicijskih učinkov. Njihova ključna in največja razlika so cilji, ki ne determinirajo le končnega rezultata, ampak tudi pot, po kateri do njih pridemo.

Osrednji razvojni cilj družbenih investicij je trajnostni razvoj, katerega značilnosti so večdimenzionalnost, večnivojskost in procesni značaj. Razumevanje trajnostnega razvoja kot osrednjega cilja družbenih investicij zahteva odmik od ustaljenih modelov ter prehod na nove oblike vodenja in upravljanja ter večdimenzionalne modele odločanja, ki izhajajo iz paradigme trajnostnega razvoja.

2 METODOLOGIJA

Prispevek je pripravljen na podlagi poznavanja problematike investicijskega odločanja v Sloveniji ter študija tuje literature s področja investicij, trajnostnega razvoja in modelov večdimenzionalnega odločanja. Ugotovitve tujih avtorjev so v prispevku prikazane skozi slovensko prakso, na področju družbenih investicij.

Za pripravo članka raziskava ni bila izvedena.

3 VREDNOTENJE DRUŽBENIH INVESTICIJ

3.1 Družbene investicije

Pojem investicije je v literaturi zelo širok, obenem pa se njegovo pojmovanje razlikuje glede na strokovno področje. V ekonomiji so investicije razdeljene po namenu na gospodarske in negospodarske, vendar pa se v primeru investicij katerih cilj je trajnostni razvoj, ta razmejitev izkaže za preozko.

V tem strokovnem članku je pojem družbenih investicij omejen na materialne investicije, kot so novi objekti v najširšem smislu, s katerimi se zadovoljuje potrebe širših družbenih skupin (npr. infrastrukturni objekti in naprave ter druge prostorske ureditve). Značilnost teh investicij je, da lahko vključujejo tako javna proračunska sredstva kot sredstva privatnega sektorja, njihov skupni cilj pa združuje interese obeh sektorjev. S tem tudi delitev investicij na javne in zasebne ni več tako enoznačna.

Trajnostno razvojna naravnost družbenih investicij ne določa samo ciljev investicije ampak tudi pot investicijskega odločanja. V tem primeru investicijske odločitve niso več togo vezane le na ekonomiko investicij ampak enakovredno tudi na okoljske in prostorske cilje ter večplastne družbene interese. »Investicijsko okolje se je dramatično spremenilo in skupaj s celotno svetovno ekonomijo postalo bolj integrirano.« (Jones, 2012)

3.2 Trajnostni razvoj

Negativne okoljske in socialne posledice hitrega gospodarskega razvoja so privedle do spoznanja, da gospodarski razvoj sam po sebi ne predstavlja družbene blaginje, če ta ni sonaraven in usklajen z drugimi družbenimi potrebami. Konec osemdesetih let so nekatere evropske države sprejele družbeni koncept razvoja in ga poimenovali »Sustainable development«, vendar pa je do uresničevanja ciljev tega razvoja in njegove implementacije v strateške državne dokumente prišlo šele z Agendo 21, ki je bila sprejeta leta 1992 na Konferenci združenih narodov o okolju in razvoju v Riu de Janeiru, in je predstavljala načrt za doseganje trajnostnega razvoja v 21. stoletju. Trajnostni razvoj je bil spoznan kot dolgoročni razvoj, ki ustvarja razvojne možnosti za naslednje generacije in predstavlja usklajevanje med ekološkimi, ekonomskimi in družbeno-socialnimi cilji. »Zato problema koordinacije med sedanostjo in prihodnostjo ne smemo reševati s pomočjo trga, saj ne poznamo potreb prihodnjih generacij.« (Ackerman in Heinzerling, 2005)

Ko govorimo o trajnostnem razvoju, govorimo o večdimenzionalnem razvoju, ki presega okoljski, ekonomski in socialni razvoj, in se uresničuje na globalni, nacionalni in lokalni ravni. Zaradi iskanja konsenza med razvojnimi cilji in hierarhično odvisnimi cilji poteka proces nenehnega učenja, skozi katerega družba pričinja razumeti trajnostni razvoj in hkrati prispeva k reševanju razvojnih problemov. Sledenje ciljem trajnostnega razvoja pogojuje

doseganje kompromisov med (1) prostorskimi, (2) družbenimi, (3) ekonomskimi, (4) okoljskimi, (5) tehničnimi in (6) časovnimi cilji, pri čemer je velikega pomena transparentnost in razumljivost postopkov, uporabljenih metod ter podlag za odločanje. »V tem kontekstu je transparentnost ključni dejavnik družbenih procesov.« (Munda, 2008 po Stiglitz, 2002)

Dolgoročni značaj trajnostnega razvoja presega interese in cilje vladajočih političnih skupin. Njihovi cilji so običajno omejeni na mandatno obdobje štirih ali petih let, zato je trajnostni razvoj le redko njihova prioriteta. Kljub temu, da govorimo o dolgoročnem cilju, pa ga ne moremo obravnavati enoznačno, saj bi s tem prezrli njegov procesni značaj. Trajnostni razvoj je dolgoročni cilj, ki ga dosežemo z uresničevanjem posameznih razvojnih ciljev, s katerimi postopoma dosežemo zastavljene končne cilje.

3.3 Cilji kot merila za investicijsko odločanje

»Trajnostni razvoj po Barbieru predstavlja sočasno maksimizacijo bioloških ciljev (genetska raznovrstnost, odpornost, biološka produkcija), ekonomskih ciljev (zadovoljitev osnovnih potreb, gospodarska rast, produkcija dobrin in storitev) in družbenih ciljev (kulturna raznolikost, socialna pravičnost, participacija, institucionalna stabilnost).« (Munda, 2008) Ta definicija kaže na to, da je trajnostni razvoj večdimenzionalni koncept, ki zahteva kompromisne rešitve, saj je nemogoče doseči istočasno maksimizacijo tako različnih ciljev in pričakovanj.

Pri opredelitvi meril za investicijsko odločanje je potrebno izhajati iz osnovnega cilja – trajnostnega razvoja in enakovredno upoštevati vse dimenzije trajnostnega razvoja. Identifikacijo ciljev je potrebno izvesti v prvi fazi investicijskega odločanja in v njihovo usklajevanje vključiti vse relevantne družbene in strokovne skupine.

Usklajevanje razvojnih ciljev je med zahtevnejšimi nalogami trajnostno razvojne politike, še posebej v kolikor le ti v nadaljevanju predstavljajo izhodišče za oblikovanje kriterijev in meril za investicijsko odločanje. Zaradi svoje večdimenzionalnosti in velikega števila vključenih interesnih skupin je cilje trajnostnega razvoja možno doseči le z usklajevanjem. Usklajevanje ne smemo razumeti kot enkratno dejanje ampak kot proces, znotraj katerega potekajo pogajanja, diskusije ter uravnoteženje različnih pogledov, ciljev in interesov. Zato investicije, katerih cilj je trajnostni razvoj, ni možno presojati s pomočjo odločitvenih modelov z natančno določenimi in nedvoumnimi kriteriji, ampak v dinamičnem, večdimenzionalnem in pluralnem procesu.

Klasični načini vodenja in upravljanja, obremenjeni z birokratskimi postopki, so se izkazali za zelo tog in neustrezen model usklajevanja razvojnih ciljev, zato so se začeli oblikovati sodobnejši dinamični modeli, ki izhajajo iz paradigme trajnostnega razvoja, in obravnavajo pluralnost in družbeno participacijo kot splošno dejstvo in ne kot oviro. Ena takšnih oblik je »Transition Management« (TM), ki poskuša s sistematičnim vodenjem in koordiniranjem skozi instrument »Transition Arena« (TA) doseči konsenz razvojnih ciljev in jih zapisati v

obliki razvojnega scenarija. »TM predstavlja nov način upravljanja, ki temelji na kompleksnem mišljenju, vendar z eksplicitnimi cilji, usmerjenimi v doseganje trajnostnega razvoja.« (Loorbach, 2007)

3.4 Več-dimenzionalno odločanje (Multi-Criteria Evaluation)

Večdimenzionalno odločanje je odločanje na podlagi večjega števila kriterijev in je najbližje našemu vsakodnevnemu odločanju pri nakupu dobrin. Pred odločitvijo o nakupu si nezavedno postavimo kriterije po katerih se bomo odločali. Prvi kriterij je selektiven, zato pri večdimenzionalnem odločanju ni pomemben le nabor kriterijev, ampak tudi njihovo zaporedje in njihova pomembnost (teža). Zaradi tega je potrebno model večdimenzionalnega odločanja oblikovati tako, da s kriteriji ter njihovo opredelitvijo odraža realno stanje in kompleksnost družbenih pojavov.

Več dimenzionalno odločanje predstavlja nabor kriterijev in variant v obliki matrike dimenzij $n \times m$, pri čemer je n število kriterijev ($n = 1, 2, 3 \dots i$) in m število variant ($m = 1, 2, 3, \dots j$).

Tabela 1: Matrika variant in kriterijev vključenih v večdimenzionalno odločanje.

Kriterij	Variante			
	V_1	V_2	V_3	V_m
c_1	$c_1(V_1)$	$c_1(V_2)$	$c_1(V_3)$	$c_1(V_m)$
c_2	$c_2(V_1)$	$c_2(V_2)$	$c_2(V_3)$	$c_2(V_m)$
c_3	$c_3(V_1)$	$c_3(V_2)$	$c_3(V_3)$	$c_3(V_m)$
c_n	$c_n(V_1)$	$c_n(V_2)$	$c_n(V_3)$	$c_n(V_m)$

Vir: prirejeno po Munda 2008, str. 7

Na podlagi matrike kazalcev in variant ter dodanih uteži izračunamo vrednost posameznega kazalnika I :

$$I = \sum_{i=1}^n w_i x_i$$

kjer je x_i spremenljivka in w_i utež, pri čemer $\sum_{i=1}^n w_i = 1$ in $0 \leq w_i \leq 1$; $i=1,2,\dots,n$.

Takšen pristop zahteva standardizacijo spremenljivk in razporeditev uteži. Standardizacija se izvede z uporabo ene od tehnik normalne porazdelitve (standardna deviacija, razdalja od maksimalne vrednosti, razdalja od srednje vrednosti, razmernostna umestitev na intervalu med najboljšo in najslabšo možnostjo ali uporaba razvrstilne lestvice).

Na rezultat vrednotenja poleg izbire ene od tehnik razvrščanja kazalnikov vplivajo tudi naslednji dejavniki:

- kvaliteta razpoložljivih informacij in podatkov,

- izbira spremenljivk oz kriterijev,
- smer kazalnika (ali je visok rezultat boljši ali slabši),
- pomembnost kazalnikov, ki jo definiramo z utežjo in
- izbira metode večdimenzionalnega vrednotenja (Preference Ranking Organization Method for Enrichment Evaluations – PROMETHEE metoda, REGIME metoda, Analytic Hierarchy Process – AHC metoda, Novel Approach to Imprecise Assessment and Decision Environments – NAIADE metoda, Social Multi Criteria Evaluation – SMCE metoda, itd.).

Matematični modeli običajno ne odražajo kompleksnosti realnega sveta. Refleksija realnega sveta vključuje človeško dožemanje sprememb in transformacijo človeške percepcije v določenem času. »Proces učenja je tisti, ki v času identifikacije in analize problema vpliva na percepcijo in določa interval odločanja, znotraj katerega bomo izbrali varianto.« (Munda, 2008)

Pri večdimenzionalnem odločanju je potrebno poleg kriterijev upoštevati še kulturno raznovrstnost in družbeno participacijo. Z večdimenzionalnimi modeli se poveča transparentnost odločanja, vrednotenje pa je izvedeno z upoštevanjem značilnosti družbene percepcije in predpostavk, ki izhajajo iz legitimnih interesov in vrednot posameznih družbenih skupin.

Z upoštevanjem značilnosti trajnostnega razvoja, družbene kompleksnosti in družbene participacije se področje družbenih investicij približa epistemološkemu okvirju postnormalne znanosti po Funtowicz-u in Ravetz-u. Gre za situacije z velikimi tveganji in negotovostjo, kjer so poleg strokovnih znanj potrebne tudi izkušnje ter dobro poznavanje lokalnega okolja. Zaradi obvladovanja tveganj pripadniki postnormalne znanosti predlagajo ustanovitev širše skupine, v katero se poleg ekspertov vključujejo tudi pripadniki družbe, ki s svojim poznavanjem okolja prispevajo neformalne informacije, pomembne za odločanje. S takšnim pristopom je zagotovljena interdisciplinarna obravnava problema ter hiter, vendar zadosten nabor informacij, potrebnih za odločanje, kar zmanjšuje odločitveno tveganje.

Izhajajoč iz paradigme trajnostnega razvoja ter značilnosti postnormalne znanosti se na družbeno – ekonomskem področju oblikujejo večdimenzionalni modeli odločanja, ki skušajo družbeno kompleksnost in celovitost ponazoriti z uporabo matematičnih modelov. Eden novejših je Social Multi-Criteria Evaluation ali SMCE model, ki je zasnovan s poudarkom na transparentnosti ter vključevanju legitimnih družbenih interesov. Značilnost SCME je, da temelji na konsenzu, zajame vse dimenzije trajnostnega razvoja ter kriterije, merila in kazalnike oblikuje glede na cilje.

4 UGOTOVITVE

Družbene investicije je potrebno presojati skozi prizmo trajnostnega razvoja in ne skozi rentabilnost. Predvsem je potrebno poudariti procesni značaj odločanja, transparentnost, interdisciplinarnost strokovnih skupin, družbeno participacijo ter večdimenzionalnost investicijske namere in učinkov investicije. Vrednotenje investicij je potrebno začeti z identifikacijo potreb in legitimnih ciljev. Vendar pa sama identifikacija raznovrstnih in običajno nasprotujočih si ciljev ne omogoča ustrezne podlage, iz katere bi bilo možno opredeliti kriterije vrednotenja, merila in kazalce. Zato je potrebno cilje predhodno uravnotežiti in doseči razvojni konsenz ter ga zapisati v obliki razvojnega scenarija.

Enoznačno začrtani in usklajeni cilji so podlaga za opredelitev elementov vrednotenja, pri čemer mora obstajati povezava med investicijsko namero, cilji in merili. Namen mora izhajati iz potreb, cilji iz namena, kriteriji vrednotenja iz ciljev in merila iz kriterijev. Slednja morajo biti določena tako, da odražajo percepcijo realnega stanja v določenem času, ter jih je možno izraziti s kazalci v obliki intervala, numeričnih ali atributivnih spremenljivk.

Vrednotenje variant je v primeru družbenih investicij primernejše izvesti z uporabo večdimenzionalnega modela, ki ga je potrebno izbrati glede na značilnosti investicijske namere. Pri vrednotenju je potrebno enakovredno upoštevati vseh šest dimenzij trajnostnega razvoja, pri čemer se pomembnost posameznih kriterijev uravnava z utežmi. Vendar pa samo uporaba večdimenzionalnega modela ne odraža procesnega značaja trajnostnega razvoja, zato je potrebno model vrednotenja vključiti v širši model vodenja in upravljanja investicij. Uporabo matematičnega modela je potrebno razumeti kot inštrument za vrednotenje variant, pri čemer se ključni del vrednotenja izvede v celotnem investicijskem procesu, v katerem se predhodno uskladi razvojne cilje in interese različnih družbenih skupin ter opredelili kriterije in merila po katerih bomo presojali variante.

5 LITERATURA IN VIRI

1. Ackerman, F. in Heinzerling, L. (2005). *Priceless. On Knowing the Price of Everything and the Value of Nothing*. New York, London: The new Press.
2. Jones, C.P. (2012). *Investments Analysis and Management – 12 th ed*. Berkely. Unaited States of America.
3. Loorbach, D. (2010). *Transition Management - New Mode of Governance for Sustainable Development*. International Books.
4. Munda, G. (2008). *Multi-Criteria Evaluation for a Sustainable Economy*. Italy: JRC, IPSC, EAS.
5. Nacionalni strateški referenčni okvir 2007-2013 Republike Slovenije. Služba vlade za lokalno samoupravo in regionalno politiko. Ljubljana, 16. maj 2007.